

En tidlig jernalderlandsby ved Spjald

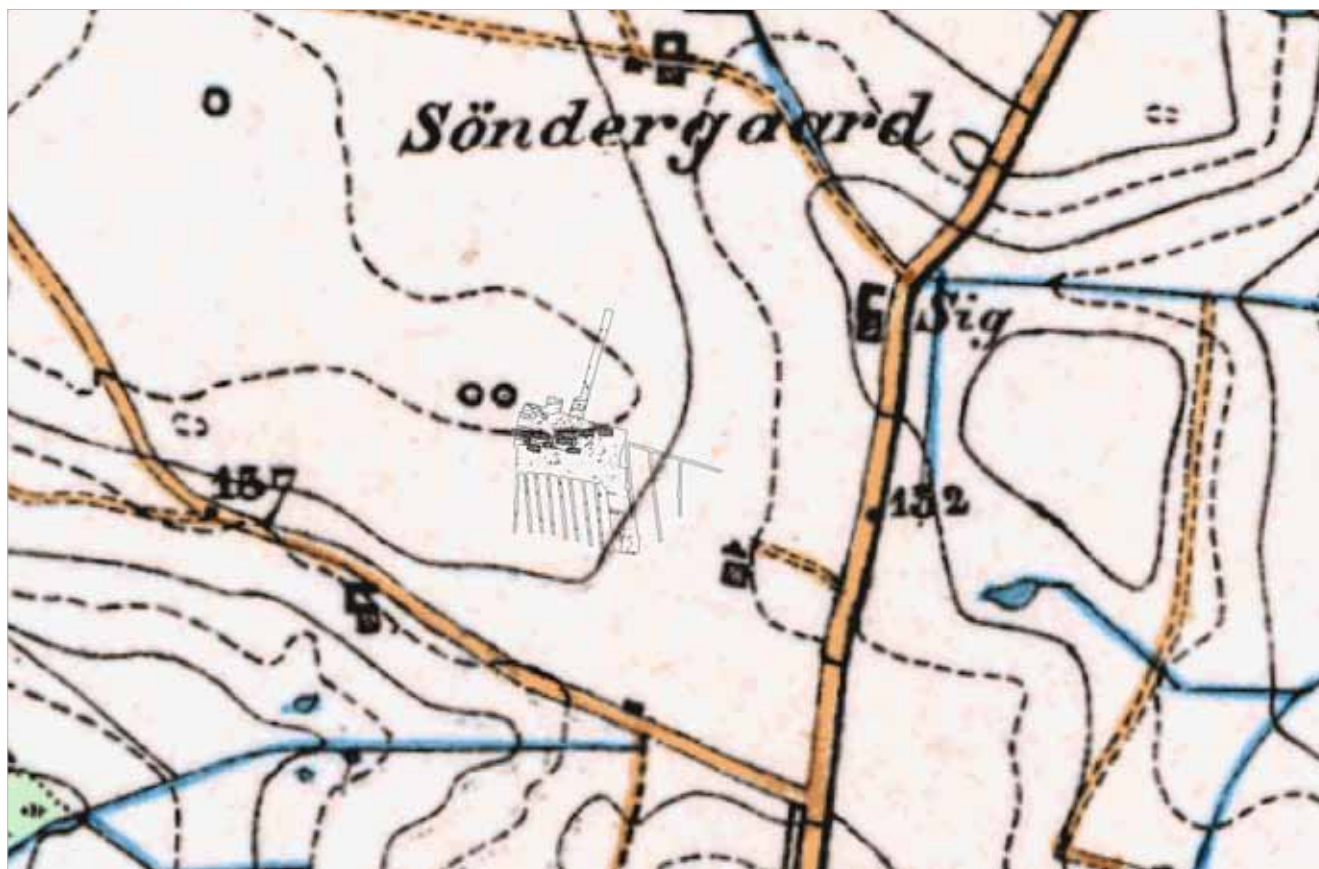
Poul Krogh Jørgensen

I forsommeren 2010 indgik en byggesag for en ny børnehave syd for Spjald by.¹ Spjald er beliggende i et område, der er kendt for udgravningen af de første strukturerede landsbyer fra den tidlige jernalder, Grøntoft,² Grønbjerg skole,³ Omgård-Sig⁴ og nu også den seneste jernalderlandsby ved Spjald.

Området, hvorpå man ønskede at opføre børnehaven, er kendetegnet ved at ligge på en sydvendt skråning mod en række vådområder. Topografien gjorde, at arkæologerne allerede havde en fornemmelse af, at der kunne være forhistoriske anlæg på stedet inden undersøgelsen gik i gang.

*Luftfoto af den første afgravning af bopladsen set fra nord. Uden for det afgravede område kan man stadig se forundersøgelsens søgegrøfter.
Foto: Lis Helles Olesen, Holstebro Museum.*

Højkanstkort fra 1870'erne med udgravningen placeret. Bemærk de to nu overpløjede gravhøje lige vest for udgravningsområdet (markeret med cirkler).

Denne mistanke blev kun forstærket af, at der lige udenfor det pågældende areal er registreret to overpløjede gravhøje.

Museet kontaktede derfor kommunen, og foreslog en prøvegravning af arealet. Ved forundersøgelsen fremkom de første sikre tegn på, at der på stedet var en særdeles velbevaret bebyggelse fra den yngre del af førromersk jernalder (ca. 200-0 f.Kr.). Søgegrøfterne afdækkede de første sikre huse og gårdshegn og det var tydeligt, at de forhistoriske anlæg lå

afgrænset inden for et mindre område, og de bedst bevarede befandt sig lige nedenfor en naturlig skråning. De gode bevaringsforhold skyldes udelukkende, at eftertidens jordflytning ved pløjning havde udjævnet skråningen og bevaret bebyggelsessporene under et tykt lag muld.

Kort efter prøvegravningen var overstået, blev den egentlige udgravning udført henover sommeren. Da undergrunden blev afdækket, fremkom mindst otte eller ni hovedhuse og tre

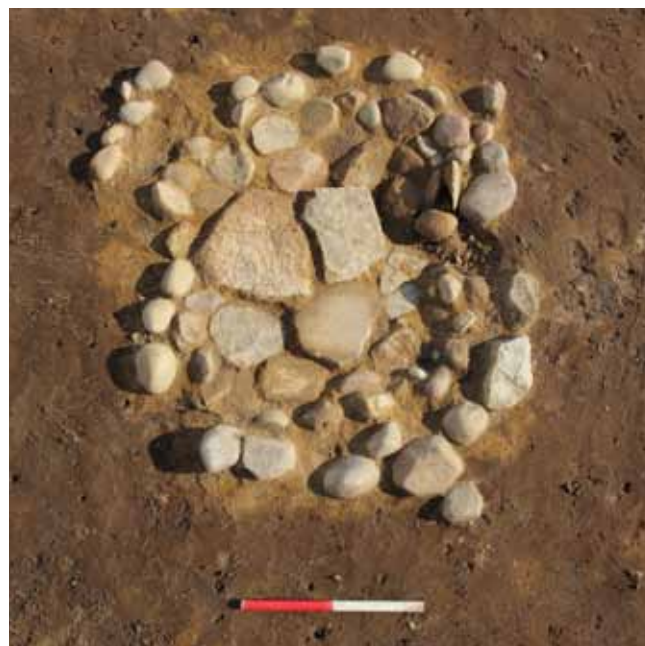
mindre huse med tilhørende hegn fra yngre førromersk jernalder. Særligt interessant var det, at huse og hegn var forbundet, så de tilsammen dannede en ny jernalderlandsby. Det har senere vist sig, at der var tale om det sydøstlige hjørne af en bebyggelse, der har bestået af mindst seks til syv samtidige gårdsenheder og helt sikkert flere.

Udgravningen ved Spjald viste også spor fra andre perioder af forhistorien. Dels blev der i forundersøgelsen fundet flere flintafslag og en enkelt neolitisk pilespids i pløjelaget. Derudover var der en stor mængde gruber og kogestengruber over hele fladen, hvilket tyder på, at der har boet folk i området i den sidste del af bronzealderen (900-500 f.Kr.). Fra samme tidsperiode skal huset, der befinder sig lige syd for landsbyen, også henføres. Der blev også registreret dele af et hus (Hus 11) fra ældre romersk jernalder (0-200 e.Kr.),

som altså er lidt senere end den periode landsbyen hører til. Dette hus lå i den nordligste del af udgravningsområdet, og der kan befinde sig flere af disse huse på marken nord for, hvor også en stor del af landsbyen befinder sig.

Huse

Gårdsenhederne på pladsen består først og fremmest af de velkendte langhuse med fire sæt tagbærende stolper inden for huset. Langhuset kendetegnes ved at indeholde såvel beboelse som stald. Det typiske langhus har beboelsesdelen mod vest, indgang i midten og stald med båseskillerum i østdelen af huset. På Spjaldpladsen adskilte et hus sig særligt fra de andre ved, at det havde en modsat orientering, med stald i vest og beboelse i øst. Orienteringen skyldes højst sandsynligt, at den er anlagt på en sådan måde, at stalden

Ildsted i et af husene. Til venstre ses resterne af det bevarede ildsted, til højre bunden af ildstedet.

Oversigtsplan over en del af udgravningsområdet. Husene 1, 3, 6, 8, 9, 10 og 12 er hovedhuse i landsbyen, mens Husene 2, 4 og 7 de omtalte udhuse. Hus 13 dateres til sen bronzealder eller tidlig førromersk jernalder. Hus 11 fra ældre romertid findes lige uden for illustrationen mod nord.

peger mod staldende i nabohuset og beboelsen mod et andet hus i landsbyen.

To af husene (Hus 1 og Hus 2) havde bevarede ildsteder. Disse har været nedgravede og haft en bund af primært granit- og kvartsitsten. Det ene blev først erkendt i stenes bundniveau, hvor der ligeledes fandtes skår af et sortglittet bæger, formodentlig fra et husoffer. Det andet ildsted blev erkendt højere oppe med et bevaret lerlag og det var derfor muligt at afdække først lerkappen og dernæst stenlægningen. Stenene viste sig at være ejendommelige i og med langt størstedelen havde spor efter brug, og at de var bevidst sorteret og placeret under ildstedet. Midterstenene var kværnsten, mens stenene udenom var de typiske knusesten, der har været brugt til at præparere kværnstenene, så de blev ved med at være ru. Ligeledes forekom flere af stenene blankslidte og nærmest polerede på visse områder,

måske efter bearbejdning af læder eller forarbejdning af farvestoffer. Disse sidste sten vil blive forsøgt undersøgt nærmere for at anskueliggøre deres funktion.

Hegn

Det normale fundbillede, når man udgraver bebyggelse fra den tidlige jernalder, er en koncentration af huse indenfor et område, hvor det ofte er umuligt at afgøre, hvilke huse har eksisteret samtidigt. Ved den kommende børnehaven i Spjald forholdt det sig helt anderledes. Her er de enkelte huse forbundet med hegn, så man med sikkerhed kunne bestemme, hvordan flere af husene forholdt sig indbyrdes til hinanden. Hegnene gav også et klart indtryk af, hvilken rækkefølge landsbyens gårde var blevet til. Udviklingen er dog ikke helt afklaret, da kun en mindre del af landsbyen lå indenfor udgravningsområdet. Undersøgelsen af den udgravede del

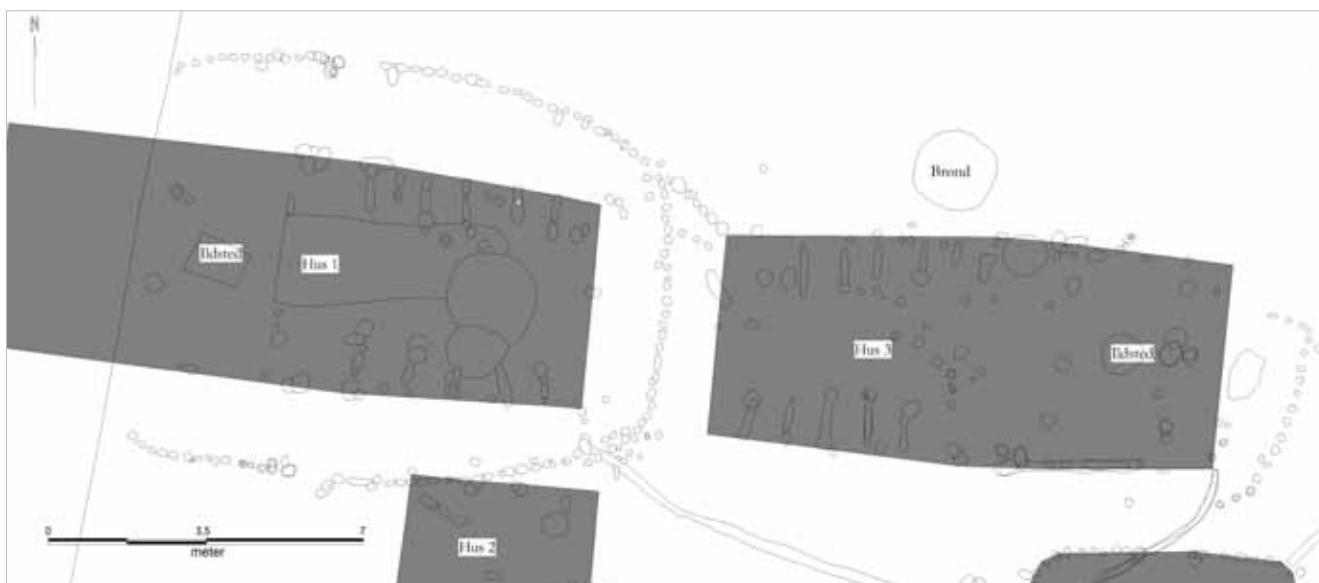
af landsbyen tyder på, at den vestligste gårdsenhed (Hus 1) har været blandt de første i landsbyen. At netop dette hus ser ud til at være tidligt, skyldes det bevarede hegn, der omslutter hele gården, og danner en selvstændig, aflukket enhed. Fælles for de andre gårde er, at deres hegn hæfter sig på tidligere eksisterende hegn, herunder den ældste gård mod vest (Hus 1).

Hegn fra den tidlige del af Danmarks jernalder var typisk beliggende ganske tæt op af hovedhuset, ofte i en afstand på under 2 meter, hvilket har ført til den almindelige tolkning, at hegnenes funktion var at støtte husenes tørrevægge. Tørvebyggede huse kendes der kun meget få sikre beviser for i det vestjyske, men de er velkendte i Limfjordsegnene, hvor hustypen har været en væsentlig faktor i tilblivelsen af de såkaldte byhøje. Det kan ikke afvises, at husene ved den kommende børnehaven i Spjald har haft tørrevægge, men da alle hegnene er velbevarede og kun i få tilfælde omslutter

hele huset, tyder det mere på, at hegnene har haft en anden funktion end at støtte væggene. Flere steder er der også klare beviser for, at hegnene udgår fra et tidligere hegn og slutter sig på et hushjørne.

En landsby

Den væsentligste ændring jernalderen førte med sig, og som vi nu for første gang har sikre beviser for, var, at befolkningen bosatte sig i landsbyer. Den mest almindelige bosættelsesform i den tidlige del af jernalderen var dog stadig enkeltgårde spredt i landskabet. Dette billede bliver stadig mere tydeligt i arkæologien, hvor vi bliver ved med at finde denne tids gårde på alle typer af jord. Denne store forekomst af gårde fra førromersk jernalder vidner om, at landet allerede på denne tid var tæt befolket. Det er måske også derfor, vi fra starten af jernalderen ser de første tegn på, at gårdene samles i landsbyer. Hvad den begyndende tendens

Oversigtsplan over Hus 1 og Hus 3, hvor det er tydeligt at Hus 1 hegnet er selvstændigt, mens hegnene til Hus 3 er påhæftet hegnene om Hus 1.

Åbent hus arrangement på udgravningen. De mange gæster har placeret sig omkring et af hegnene. Forrest er et af hovedhusene melet op og de tagbærende stolpehuller er markeret med træstubbe i dagens anledning.

til at bosætte sig tættere skyldes, kan man indtil videre kun gætte på. Begyndende ejerskabsforhold over jord, grundet stigende befolkningstal og deraf følgende stridigheder har været nævnt som en mulig forklaring, men om ændringer i landbruget gjorde det attraktivt at bo sammen, ved man ikke. Fremtidige udgravninger vil med sikkerhed fremme forståelsen af dette fænomen.⁵

Det er vigtigt at pointere, at landsbyen ved Spjald har haft en forholdsvis lang levetid, det vidner gentagne fornyelser og ændringer i gårdenes opbygning om. Indtil videre ser det ud til, at landsbyen kan have eksisteret i mellem 100 og 150 år, altså frem til begyndelsen af romersk jernalder. Blandt andet kan man se, i en senere fase af landsbyen, at alle gårdene har fået tilføjet et udhus. Disse bygninger viser en interessant udvikling i landsbyen, da man

må forvente, at tilføjelserne er sket indenfor kort tid. Hvis vi starter fra den vestligste gårdsenhed (Hus 1), ser vi, at både den og den direkte følgende gård (Hus 2), har et udhus med to sæt tagbærende stolper, mens udhuset til det tredje hovedhus (Hus 6) bestod af fire sæt tagbærende stolper ganske som i hovedhusene. Denne type udhuse er typiske for slutningen af førromersk jernalder og den tidlige del af romersk jernalder.

Landsbyen ved Spjald er speciel, da det er første gang i mange år, at der er fremkommet en førromersk bebyggelse indenfor Ringkøbing-Skjern Museums ansvarsområde, hvor man med sikkerhed kan sige, at der er tale om en landsby. Som allerede nævnt er det på baggrund af de velbevarede hegn, der forbinder gårdene med hinanden, at man med sikkerhed kan sige, at gårdene udgør en landsby.

Rekonstruktion af Galsted-landsbyens tidligste fase.
Tegning: J. Andersen, Museum Sønderjylland.⁷

I udgravningen er kun en mindre del af landsbyen blevet afdækket, og nordligst i det undersøgte område fremkom dele af flere hegn. Disse hegn har uden tvivl hørt til flere gårde i en nordlig række til landsbyen og i sammenhæng med, at de østlige gårdsenheder drejer mod nord, virker det til at landsbyen var anlagt omkring en åben plads i midten. Da landsbyens udstrækning ikke er afklaret mod vest, og da vi her har to overløbende gravhøje, er det bestemt en mulighed, at højene kan have ligget indenfor landsbyens fælles område. Dette fænomen kendes fra flere andre bopladser, bl.a. Hodde⁶ ved Varde og Galsted i Nordslesvig.⁷

Poul Krogh Jørgensen kan kontaktes på:
pkj@levendehistorie.dk

Noter

1. Udgravningen har museets journalnummer RSM 10.104 Spjald Syd 1.
2. Per Ole Rindel: *Grøntoft – og etableringen af det strukturerede landsbysamfund i Vestjylland i 1. årtusinde f.Kr. Projekt under forskningsprogrammet "Bebyggelse og Kulturlandskab"*. København 1997.
3. Carl Johan Becker: Ein Einzelhof aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Westjütland. *Offa* 37, 1981, s. 59-62.
4. Leif Christian Nielsen: Vestjyske gårde og landsbyer fra bronze- og jernalder. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1982, s. 131-141.
5. Leo Webley: *Iron Age households – structure and practice in western Denmark, 500 BC-AD 200*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 62. Højbjerg 2008.
6. Steen Hvass: *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske studier 7. København 1985.
7. Per Ethelberg et al.: *Det sønderjyske landbrugs historie – Jernalder, vikingetid og middelalder*. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 82. Haderslev 2003.